

บทที่ 8

นิพพาน

เนื้อหาบทที่ 8

นิพพาน

- 8.1 ความมีอยู่จริงแห่งนิพพาน
- 8.2 แนวคิดของคนฉลาด
- 8.3 ความหมายของนิพพาน
- 8.4 ประเภทของนิพพาน
- 8.5 คุณลักษณะที่น่าปรารถนาของนิพพาน
- 8.6 เตรียมความพร้อมไปสู่นิพพาน
- 8.7 การเจริญภาวนาที่มุ่งตรงต่อนิพพาน

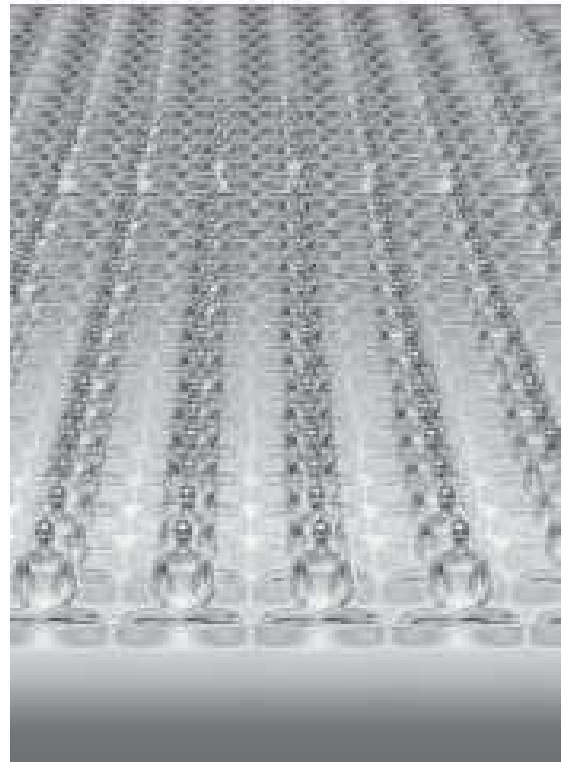
นิพพาน บทสรุปของชีวิตในสังสารวัฏ อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของการเกิดมาเป็นมนุษย์ เพราะนิพพานเป็นแหล่งแห่งความบริสุทธิ์ เป็นที่ประชุมของผู้บริสุทธิ์ คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระอรหันต์ทั้งปวง เป็นสถานที่ที่ไม่มีทุกข์เจือปนเลย เป็นสิ่งที่เที่ยงแท้แน่นอน ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ผู้ใดได้ไปสู่นิพพานผู้นั้นย่อมไม่กลับมาเกิดอีก และพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏอันยาวนานหาที่สุดไม่ได้ เพราะหากทำกุศลกรรมเมื่อครั้งเป็นมนุษย์ก็จะไปสู่อบายภูมิต้องได้รับทุกข์ทรมานอย่างแสนสาหัสยาวนานทีเดียว หรือหากทำกุศลกรรมที่ยังไม่เต็มที่ มีเป้าหมายไม่ชัดเจน ไม่มุ่งตรงต่อหนทางพระนิพพาน มีกิเลสที่ยังหนาอยู่ ก็ยังต้องท่องเที่ยวอยู่ในเทวภูมิ รูปภูมิ อรูปภูมิ กว่าจะกลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีกก็ยาวนาน และยังต้องวนเวียนอยู่อย่างนี้ไม่สิ้นสุด

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้นักศึกษาสามารถอธิบายความหมาย ประเภทของนิพพานได้อย่างถูกต้อง
2. เพื่อให้นักศึกษาสามารถอธิบาย ข้อปฏิบัติเพื่อไปสู่นิพพานได้อย่างถูกต้อง

ความนำ

สรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าล้วนเกลียดกลัวความทุกข์ และปรารถนาความสุขโดยส่วนเดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสุขที่เป็นอมตนิรันดร์ไม่แปรเปลี่ยนกลับกลายเป็นทุกข์อีก ดังนั้นอมตสุขหรือสุขในพระนิพพาน จึงเป็นเป้าหมายที่ประเสริฐสูงสุดของสรรพสัตว์ทั้งหลาย ผู้ใดได้มีโอกาสเรียนรู้และเข้าใจเป้าหมายชีวิตอันประเสริฐสูงสุดของการเกิดมาเป็นมนุษย์ ผู้นั้นย่อมสามารถออกแบบชีวิตของตนเองได้ถูกต้องและดำเนินชีวิตให้ปลอดภัยได้ และในระหว่างที่ยังต้องท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏก็จะเป็นผู้ท่องเที่ยวไปอย่างผู้มีชัยชนะได้ตลอดกาล

ในบทนี้นักศึกษาจะได้ทำความเข้าใจเรื่องนิพพานอันเป็นสภาวะสูงสุดของโลกุตระภูมิ และเป็นเป้าหมายชีวิตที่สำคัญที่สุดของการเป็นมนุษย์ นักศึกษาจะได้เข้าใจความหมาย ประเภท ลักษณะที่น่าปรารถนา และปฏิบัติทางการดำเนินไปสู่นิพพาน

8.1 ความมีอยู่จริงแห่งนิพพาน

ในเรื่องนิพพานนี้ มีบางท่านแม้จะเป็นพุทธศาสนิกชนก็ตาม แต่กลับมีความเห็นว่า พระนิพพานไม่มีอยู่จริง เป็นเรื่องไกลตัว และเป็นไปไม่ได้ที่มนุษย์จะหมดกิเลสบรรลุมรรคผลที่เรียกว่า นิพพานได้ หรือบางท่านมีความเชื่อว่า พระนิพพานมีจริง แต่เข้าใจว่าเป็นเรื่องของพระเท่านั้น ขรวาว่าอย่างเราไม่เกี่ยวข้อง ไม่ต้องศึกษาก็ได้ ซึ่งความเห็นเหล่านี้เป็นความเห็นผิดที่มีอยู่ในความคิดของคนทั่วไป หรือแม้เรื่องบุญบาป นรกสวรรค์ สำหรับคนทั่วไปก็ยังคงมีความเคลือบแคลงสงสัยว่ามีจริงหรือไม่ หรือบางครั้งถึงขนาดปฏิเสธเลยว่สิ่งเหล่านี้ไม่มี โดยยังมิได้ศึกษาหรือปฏิบัติตามที่ผู้รู้แนะนำไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมิได้ศึกษาคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างลึกซึ้ง ซึ่งในพระไตรปิฎกปรากฏมีพุทธวจนะของพระบรมศาสดายืนยันว่า นิพพานมีอยู่จริง โดยปรมาตถสัจจะ ที่สามารถถูกต้องได้ด้วยกาย (ธรรมกายและนามกาย) ดังจะขอยกพุทธวจนะบางตอนมาดังนี้

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมชาตินั้นไม่เกิดแล้ว ไม่เป็นแล้ว อันปัจจัยกระทำไม่ได้แล้ว
ปรุงแต่งไม่ได้แล้ว **มีอยู่** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าธรรมชาตินั้นไม่เกิดแล้ว ไม่เป็นแล้วอันปัจจัย
กระทำไม่ได้แล้ว ปรุงแต่งไม่ได้แล้ว จักไม่ได้มีแล้วไซ้ การสลัดออกซึ่งธรรมชาติที่เกิดขึ้นแล้วเป็น
แล้ว อันปัจจัยกระทำแล้ว ปรุงแต่งแล้ว จะไม่พึงปรากฏในโลกนี้เลย

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะธรรมชาตินั้นไม่เกิดแล้ว ไม่เป็นแล้ว อันปัจจัยกระทำไม่ได้แล้ว
ปรุงแต่งไม่ได้แล้ว **มีอยู่** ฉะนั้น การสลัดออกซึ่งธรรมชาติที่เกิดขึ้นแล้ว เป็นแล้ว อันปัจจัยกระทำ
แล้ว ปรุงแต่งแล้วจึงปรากฏ ฯ”¹

“ฐานะที่บุคคลเห็นได้ยากชื่อว่า นิพพาน ไม่มีตัณหา นิพพานนั้นเป็นธรรมจริงแท้ ไม่เห็น
ได้โดยง่ายเลย ตัณหาอันบุคคลแทงตลอดแล้ว ก็เลสเครื่องกังวลย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้รู้
ผู้เห็นอยู่”²

ถึงแม้ว่าจะยกพุทธวจนะดังกล่าวมายืนยันก็ตาม แต่ก็ไม่ใช่จะทำให้ใครเข้าใจได้ง่ายๆ เพราะ
นิพพานเป็นเรื่องของผู้ที่หมดกิเลสเท่านั้น และจะรู้เห็นได้ด้วยธรรมจักขุ เหมือนคนสมัยก่อนไม่เชื่อว่าโรค
ภัยไข้เจ็บมีสาเหตุเกิดมาจากเชื้อโรค เพราะมีความเชื่อว่า โรคเกิดจากผีสิงบันดาลให้เป็นไป จนกระทั่งมี
ผู้ฉลาดสามารถคิดค้นผลิตกลองจุลทรรศน์ขึ้นมา พิสูจน์ได้ว่าเชื้อโรคนั้นมีจริงจึงเชื่อกัน คือเชื่อแบบยังไม่
ได้ใช้กล้องส่องดู เพราะจำกัดด้วยจำนวน มีราคาแพง และใช้ได้เฉพาะกลุ่มคนที่มีความรู้เช่น แพทย์ นักวิจัย
เป็นต้น แต่ที่เชื่อเพราะเขามีผลจากการใช้อุปกรณ์มาให้ชม แม้นตนเองอาจจะไม่ได้ใช้ก็ตาม

ในทางพระพุทธศาสนา การมีดวงตาเห็นธรรม เป็นปัจจัยตั้ง คือ รู้เห็นได้ด้วยตนเอง การจะทำ
กลองหรือดวงตาธรรมไปแจกใครนั้นเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ หรือจะไปหยิบยืมใครมาใช้ก็ไม่ได้ เป็นสิ่งที่
ต้องทำให้เกิดขึ้นเฉพาะตนเอง เพราะมีอยู่ในตนเองเท่านั้น การจะได้มาซึ่งดวงตาเห็นธรรมหรือตาธรรมกาย
จะต้องปรารภความเพียรหมั่นฝึกหัดขัดเกลาอบรมจิตใจโดยเข้าไปศึกษากับท่านผู้รู้แจ้งเห็นจริงในภาคปฏิบัติ
และหมั่นปฏิบัติตามท่าน ฝึกอบรมกาย วาจา ใจตามหลักศีล สมาธิ ปัญญา โดยเฉพาะจิตใจต้องฝึกจิตใจให้
เป็นสมาธิ มีความสงบ สว่าง จนกิเลสหลุดล่อนไปตามลำดับ ยิ่งสงบมาก สว่างมากเท่าไร เราก็จะมีความ
เชื่อความเลื่อมใสในนิพพานมากเท่านั้น เพราะเป็นสภาวะที่ใกล้เคียงนิพพาน พอเทียบเคียงนิพพานได้ตาม
ลำดับของจิตที่หลุดล่อนจากกิเลสแล้ว ยิ่งกิเลสหลุดล่อนมากเท่าไร ก็ใกล้นิพพานมากเท่านั้น แล้วจึงจะรู้
ว่านิพพานมีอยู่จริง

8.2 แนวคิดของคนฉลาด

ธรรมดาคนส่วนมากมักเชื่อเฉพาะในสิ่งที่ตนเองสัมผัสทางทวารห้าคือ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย
เท่านั้นว่า มีอยู่จริง สิ่งอื่นที่พ้นวิสัยการสัมผัสแห่งทวารห้าแล้วไม่มีจริง ความเชื่อเช่นนั้นเป็นการปิดกั้น
ความรู้ความเห็นของตน เท่ากับเป็นการประกาศความไม่ฉลาดของตนเองออกมา โดยลืมไปว่า ตนเองยังมี
ทวารที่ 6 คือ ใจ ที่เมื่อได้รับการฝึกฝนแล้ว สามารถรู้เห็นสิ่งที่นอกเหนือจากทวารทั้งห้าได้ ดังนั้นเพื่อ

¹ อนาคตสูตร, ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ, มก. เล่ม 45 ข้อ 221 หน้า 297.

² ทุตยนิพพานสูตร, ขุททกนิกาย อุทาน, มก. เล่ม 44 ข้อ 159 หน้า 719-720.

ความฉลาดของเรา ควรหันมาศึกษาแนวคิดและข้อปฏิบัติอันไม่ผิดในสิ่งที่ผู้รู้สมัยก่อนใช้ตัดสินใจ ดังที่ท่านกล่าวไว้ใน อปฺปนณกสูตร¹ โดยสรุปความว่า

1. ถ้ามีสมณพราหมณ์สองพวก พวกหนึ่งบอกว่า การทำทานไม่มีผล บุญบาปไม่มี โลกนี้โลกหน้าเป็นต้น **ไม่มี** อีกพวกหนึ่งบอกว่า **มี** เราจะมีหลักคิดพิจารณาอย่างไร นักปราชญ์สมัยนั้นเขาคิดว่า ในคำพูดของสมณพราหมณ์ทั้งสองนั้น เราก็กังขังไม่รู้ไม่เห็น จึงไม่ควรปักใจเชื่ออย่างใดอย่างหนึ่ง แต่เราคิดว่า ถ้าการทำทาน บุญบาป โลกนี้โลกหน้าไม่มีจริง คนที่ประพฤติทุจริตก็ยังคงติดใจว่าเป็นผู้กุศล และไม่เป็นที่ยกย่องของบัณฑิต แต่ถ้าโลกหน้ามีจริงคนที่ประพฤติสุจริตนอกจากติดใจในโลกลูกแล้ว ยังต้องพลัดไปสู่อบาย ทุกคติ วินิบาต ส่วนคนที่ประพฤติสุจริตแม้ถ้าโลกหน้าไม่มีอยู่จริงเขาย่อมได้รับคำสรรเสริญในโลกนี้ ถ้าโลกหน้ามีจริง เขาย่อมได้ไปสู่สุคติโลกสวรรค์

2. ถ้ามีสมณพราหมณ์สองพวก พวกหนึ่งบอกว่า อรูปพรหมไม่มีอยู่โดยประการทั้งปวง อีกพวกหนึ่งบอกว่า อรูปพรหมมีอยู่โดยประการทั้งปวง นักปราชญ์สมัยนั้นคิดว่า เราไม่รู้ไม่เห็นในวาทะ(คำพูด)ทั้งสองอย่าง การที่เราจะเชื่ออย่างใดอย่างหนึ่งว่าจริง เป็นการไม่สมควร แต่เราคิดว่า ถ้าเราทำสมาธิให้เกิดขึ้น ถ้าอรูปพรหมไม่มีจริง อย่างน้อยเราก็ได้ไปเกิดเป็นรูปพรหม แต่ถ้าอรูปพรหมมีจริง เราจะได้ไปเกิดเป็นอรูปพรหม

3. ถ้ามีสมณพราหมณ์สองพวก พวกหนึ่งบอกว่า **ความดับสนิทแห่งภพ (นิพพาน)** ไม่มีโดยอาการทั้งปวง อีกพวกหนึ่งบอกว่า ความดับสนิทแห่งภพมีอยู่โดยอาการทั้งปวง นักปราชญ์สมัยนั้นคิดว่า เราไม่รู้ไม่เห็น การจะยึดถือคำพูดคนใดคนหนึ่งเป็นการไม่สมควร **แต่เราควรทำรูปฌานให้เกิดขึ้น** อาศัยอรูปฌานเป็นบาทเจริญวิปัสสนา ถ้าคำพูดของคนแรกเป็นจริง (ที่ว่านิพพานไม่มี) ข้อที่ **เรารู้จักเกิดขึ้นในเหล่าเทวดาที่ไม่มีรูป (อรูปพรหม)** สำเร็จด้วยสัญญา ซึ่งไม่เป็นความผิด นี่เป็นฐานะที่มีได้

อนึ่ง ถ้าคำของท่านสมณพราหมณ์ที่มีวาทะอย่างนี้มีความเห็นอย่างนี้ว่า **ความดับสนิทแห่งภพ (นิพพาน) มีอยู่ด้วยอาการทั้งปวง** ดังนี้ เป็นคำจริง ข้อที่เรารู้จักปรินิพพานในปัจจุบัน เป็นฐานะที่จะมีได้

ความเห็นของท่านสมณพราหมณ์ที่มีวาทะว่า ความดับสนิทแห่งภพ(นิพพาน) ไม่มีอย่างนี้ ไกลต่อธรรมเป็นไปกับด้วยความกำหนด ไกลต่อธรรมเครื่องประกอบสัตว์ไว้ ไกลต่อธรรมเครื่องเพิลิตเพิลิน ไกลต่อธรรมเครื่องสยบ ไกลต่อธรรมเครื่องถ่วง

ส่วนความเห็นของท่านสมณพราหมณ์ที่มีวาทะอย่างนี้ว่า ความดับสนิทแห่งภพมีอยู่ด้วยอาการทั้งปวงนี้ ไกลต่อธรรมอันไม่เป็นไปกับด้วยราคา ไกลต่อธรรมอันมิใช่ธรรมประกอบสัตว์ไว้ ไกลต่อธรรมอันมิใช่เครื่องเพิลิตเพิลิน ไกลต่อธรรมอันมิใช่เครื่องสยบ ไกลต่อธรรมอันไม่เป็นเครื่องถ่วง บัณฑิตผู้เป็นวิญญูนั้น ครั้นพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ย่อมปฏิบัติเพื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อความดับสนิทแห่งภพเท่านั้น

จากเนื้อหาในพระสูตรข้างต้น ทำให้เราได้ข้อสรุปว่า ผู้ที่เป็นบัณฑิตนักปราชญ์สมัยนั้น ท่านคิดและปฏิบัติแบบนี้ คือ ไม่เชื่อแต่ไม่ปฏิเสธในสิ่งที่ตนเองยังรู้ไม่เห็นทันที แต่จะลงมือศึกษาและปฏิบัติสุจริตธรรมจนรู้แจ้งเห็นจริงได้ด้วยตนเอง ดังนั้นนักศึกษาก็จะต้องปฏิบัติตามบัณฑิตนักปราชญ์ในกาลก่อน

¹ อปฺปนณกสูตร, มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์, มก. เล่ม 20 ข้อที่ 103-124 หน้า 223-253.

ด้วยการลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง เพื่อให้ได้ผลที่แจ่มแจ้งด้วยตัวของเราเอง แม้ยังไม่สำเร็จในชาตินี้ ก็จะเป็นอุปนิสัยติดไปในชาติเบื้องหน้า ไม่มีอะไรเสียเปล่าเลย

8.3. ความหมายของนิพพาน

ถ้อยคำที่เกี่ยวข้องกับนิพพานมีอยู่หลายคำ อาจเกิดข้อกังขาที่ทำให้เข้าใจสับสนได้ โดยเฉพาะในพระไตรปิฎกมีความหมายที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้หลายนัยด้วยกัน และอรรถาจารย์ได้ให้ความหมายเพิ่มเติม ซึ่งจะขอยกตัวอย่างประกอบเพื่อให้นักศึกษาเข้าใจความหมายของนิพพานได้ในหลายแง่มุมมากขึ้น

ก. ความหมายตามพระบาลีในพระไตรปิฎก คือ

ความหมายที่ 1 ความกำจัดราคะ ความกำจัดโทสะ ความกำจัดโมหะ นี่เป็นชื่อแห่งนิพพานธาตุ เพราะเหตุนี้ จึงเรียกว่า ธรรมเป็นที่สิ้นอาสวะ¹

ความหมายที่ 2 เพราะละตัณหาเสียได้ขาด จึงเรียกว่า นิพพาน²

ความหมายที่ 3 ความสิ้นราคะ ความสิ้นโทสะ ความสิ้นโมหะ นี้เรียกว่า นิพพาน³

ความหมายที่ 4 อนุपाทาปรินิพพาน แปลว่า ความดับสนิทสิ้นเชื้อไม่เหลือเศษ คือ ความพ้นพิเศษแห่งจิต เพราะไม่ถือมั่น⁴

ความหมายที่ 5 ยากที่จะเห็นได้ซึ่งฐานะแม้นี้ คือ พระนิพพาน ซึ่งเป็นที่ระงับแห่งสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดอุปธิทั้งปวง เป็นที่สิ้นไปแห่งตัณหา คลายความกำหนัด ดับทุกข์⁵

ข. ความหมายตามอรรถกถา

ความหมายที่ 1 พระนิพพาน ท่านเรียกว่า โพธิ์⁶

ความหมายที่ 2 นิพพาน ชื่อว่า วิมุตติ เพราะพ้นแล้วจากสังขตธรรมทั้งปวง⁷

ความหมายที่ 3 พระนิพพาน ชื่อว่า สุกญะ อนิมิตตะ และอัปปณิหิตะ เพราะว่างเปล่าจากราคะ เป็นต้น และเพราะไม่มีราคะ เป็นต้น เป็นเครื่องหมาย และเป็นที่ตั้งอาศัย⁸

จากความหมายทั้งในพระบาลีและในอรรถกถา สามารถสรุปความหมายของนิพพานได้ดังนี้

นิพพาน หมายถึง ความสงบ ว่างเปล่าจากขันธห้าและกิเลสอาสวะอันเป็นเหตุแห่งทุกข์ทั้งปวง จากความหมายนี้ บ่งบอกความว่า ธรรมชาติใดที่ไม่มีขันธห้า และไม่มีกิเลสอาสวะตัณหา ธรรมชาติ

¹ ทุติยภิกขุสูตร, สังยุตตนิกาย มหาวรรค, มก. เล่ม 30 ข้อ 31 หน้า 22.

² สัณฺเฑาะฐสูตร, สังยุตตนิกาย สคาวรรค, มก. เล่ม 24 ข้อ 185 หน้า 288.

³ นิพพานปัญหาสูตร, สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค, มก. เล่ม 29 ข้อ 497 หน้า 88.

⁴ จุฬสงคราม, พระวินัยปิฎก ปริวาร, มก. เล่ม 10 ข้อ 1084 หน้า 689-690.

⁵ โพธิราชกุมารสูตร, มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์, มก. เล่ม 21 ข้อ 509 หน้า 119.

⁶ เวรัญชกัณทวรรค, ปฐมสมันตปาสาทิกาแปล พระวินัยปิฎก, มก. เล่ม 1 หน้า 240.

⁷ สัจฉิกาดัสนิทเทศ, อรรถกถาขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค, มก. เล่ม 68 หน้า 396.

⁸ อรรถกถาสังคิตีสูตร, ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค, มก. เล่ม 16 หน้า 321.

นั้น จัดเป็นนิพพานได้ จะโดยปริยาย(เทียบเคียง) หรือโดยนิปปริยาย(โดยแท้จริง) ก็ตาม เพราะเป็นสภาวะที่เข้าถึงได้โดยเหตุที่ไม่มีกิเลสอาสวะ เป็นต้น

ธรรมชาติที่หมายถึงนิพพานดังกล่าวนี้ เมื่อประมวลรวมตามพระบาลีที่ยกมาแสดงและของท่านผู้รู้เห็นในปัจจุบันนี้ พอจะแบ่งได้เป็น 3 ประการ คือ

1. จิตที่หลุดพ้น คือ จิตที่รับรู้สภาวะนิพพานได้
2. ผู้หลุดพ้น คือ ผู้เข้าถึงนิพพาน ได้แก่ พระโสดาบันจนถึงพระอรหันต์
3. สภาวะที่หลุดพ้น คือ สภาพของพระนิพพานโดยแท้จริง

เมื่อนักศึกษาได้อ่านพระไตรปิฎก หรือคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนา หากพบคำที่มีลักษณะทั้ง 3 ดังที่กล่าว ให้นักเรียนทราบว่ นั่นคือความหมายของนิพพานเช่นเดียวกัน

8.4 ประเภทของนิพพาน

นักศึกษาควรทำความเข้าใจก่อนว่า ตามภาวะแท้จริงแล้ว นิพพานมีอย่างเดียวนั่น แต่ที่แยกประเภทออกไป ก็เพื่อแสดงอาการของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับนิพพานบ้าง พุดถึงนิพพานโดยปริยาย คือ ความหมายบางแง่บางด้านบ้าง โดยพยัญชนะ หรือตามตัวอักษรบ้าง ได้แบ่งประเภทนิพพานที่รู้จักกันทั่วไป คือ แบ่งเป็นนิพพานธาตุ 2 ประเภท ตามคัมภีร์อิติวุตตกะ ได้แก่

1. **สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ** เรียกว่า นิพพานเป็น คือ นิพพานธาตุมีอุปาทิเหลือ หรือนิพพานยังมีเชื้อเหลือ
2. **อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ** เรียกว่า นิพพานตาย คือ นิพพานธาตุไม่มีอุปาทิเหลือ หรือนิพพานไม่มีเชื้อเหลือ

สิ่งที่เป็นเกณฑ์แบ่งประเภทในที่นี้คือ “อุปาทิ” ซึ่งอรรถาธิบายว่า ได้แก่ สภาวะที่ถูกกรรมกิเลสถือครอง หรือสภาพที่ถูกอุปาทานยึดไว้มัน หมายถึงเบญจขันธ์ (ขันธ์ 5) เมื่อถือความตามคำอธิบายนี้ จึงได้ความหมายว่า

1. **สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ** ได้แก่ นิพพานยังมีเบญจขันธ์เหลือ หรือนิพพานที่ยังเกี่ยวข้องกับเบญจขันธ์ หมายถึง ดับกิเลส แต่ยังมีเบญจขันธ์เหลือ ได้แก่ นิพพานของพระอรหันต์ผู้ยังมีชีวิตอยู่ตรงกับคำที่คิดขึ้น ในรุ่นอรรถกถาว่า กิเลสปรินิพพาน (ดับกิเลสสิ้นเชิง)

เพื่อความเข้าใจที่ชัดเจนมากขึ้น ขอนำข้อมูลในภาคปฏิบัติที่มีกล่าวไว้ใน คู่มือสมภาร ของพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) มากล่าวไว้ ดังนี้

“นิพพานที่เป็นสถานที่อยู่ของกายธรรมนั้น อยู่ในศูนย์กลางของกายธรรมนั่นเอง ที่กล่าวนี้หมายความว่าเวลาที่กายมนุษย์ของพระพุทธเจ้าพระอรหันต์ยังมีชีวิตอยู่ ใช้กายธรรมเดินสมาบัติ 7 เที้ยว ตามแบบวิธีเดินสมาบัติที่เคยกล่าวไว้แล้วนั้น กายธรรม ก็จะตกสูญเข้าสู่นิพพานในศูนย์กลางกายธรรมนั้น นิพพานนี้ชื่อว่า “นิพพานเป็น หรือ สอุปาทิเสสนิพพาน” เพราะเป็นนิพพานที่อยู่ในศูนย์กลางกายธรรมที่ซ่อนอยู่ในกลางกายอรูปพรหม กายรูปพรหม

กายทิพย์ และกายมนุษย์เป็นลำดับเช่นนี้ ยังอยู่ในกลางของกายที่ยังหมกมุ่นครองกิเลสอยู่ ตามสภาพของกายนั้นๆ ความบริสุทธิ์ของนิพพานที่อยู่ในท่ามกลางกิเลสเหล่านี้เอง ที่เรียกว่า สอุปาทิเสสนิพพาน”

2. อนุปาติเสสนิพพานธาตุ ได้แก่ นิพพานไม่มีเบญจขันธ์เหลือ หรือนิพพานที่ไม่เกี่ยวข้องกับเบญจขันธ์ หมายถึง ดับกิเลสไม่มีเบญจขันธ์เหลือ ได้แก่ นิพพานของพระอรหันต์เมื่อสิ้นชีวิต ตรงกับคำที่คิดขึ้นใช้ในรุ่นอรรถกถาว่า ชันธปรินิพพาน (ดับขันธ์ 5 ลั่นเชิง)

ในภาคปฏิบัติ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ได้กล่าวไว้ในคู่มือสมาธิว่า (โดยย่อ) ดังนี้

“นิพพานเป็นอายตนะอันหนึ่ง ซึ่งแตกต่างออกไปจากโลกายตนะและอายตนะทั้ง 6 ทั้ง 12 นั้น เป็นอายตนะที่สูงกว่าวิเศษกว่า และประณีตกว่าอายตนะอื่น แต่ก็ทำหน้าที่ในลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ โลกายตนะทำหน้าที่ดึงดูดสัตว์โลกที่ยังมีความผูกพันอยู่กับโลกไว้ไม่ให้พ้นไปจากโลกได้ ส่วนอายตนะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็ทำหน้าที่ดึงดูด รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ ตามหน้าที่ของตนๆ และในทำนองเดียวกัน อายตนะนิพพานก็มีหน้าที่ดึงดูดพระพุทธเจ้าพระอรหันต์เข้าไปสู่อายตนะนิพพาน”

ข้อสรุปในส่วนของภาคปฏิบัติมีดังนี้ อนุปาติเสสนิพพาน คือ สถานอันเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า เรียกว่า อายตนะนิพพาน ส่วนสอุปาทิเสสนิพพาน คือ พระพุทธเจ้าที่ประทับอยู่ในอายตนะนิพพานนั้น เรียกว่า พระนิพพาน (คือพระธรรมกายที่ประทับอยู่ ณ อายตนะนั้น)

เพื่อความแจ่มชัดยิ่งขึ้นไป และเพื่อให้นักศึกษาได้พิจารณาด้วยตนเอง จะนำข้อความตามบาลีเกี่ยวกับประเภทของนิพพานใน ธาตุสูตร¹ มากล่าวไว้ดังนี้

“จริงอยู่ พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระอรหันต์ตรัสแล้ว เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นิพพานธาตุ 2 ประการนี้ 2 ประการเป็นไฉน คือ สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ 1 อนุปาติเสสนิพพานธาตุ 1

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สอุปาทิเสสนิพพานธาตุเป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นพระอรหันตชินาสพอยู่จบพรหมจรรย์ ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระลงได้แล้ว มีประโยชน์ของตนอันบรรลุแล้ว มีสังโยชน์ในภพสิ้นรอบแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ ภิกษุนั้นย่อมเสวยอารมณ์ทั้งที่พึงใจและไม่พึงใจ ยังเสวยสุขและทุกข์อยู่ เพราะความที่อินทรีย์ 5 เหล่าใดเป็นธรรมชาติไม่บอบสลาย อินทรีย์ 5 เหล่านั้นของเธอยังตั้งอยู่นั้นเทียว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความสิ้นไปแห่งราคะ ความสิ้นไปแห่งโทสะ ความสิ้นไปแห่งโมหะ ของภิกษุนั้น นี้เราเรียกว่า สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ

¹ ธาตุสูตร, ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ, มก. เล่ม 45 ข้อ 222 หน้า 304.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก้อนุปาทิเสสนิพพานธาตุเป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นพระอรหันตชินาสพ อยู่จบพรหมจรรย์ ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระลงได้แล้ว มีประโยชน์ของตนอันบรรลุแล้ว มีสังโยชน์ในภพสิ้นรอบแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ เวทนาทั้งปวงในอัตภาพนี้แหละของภิกษุนั้นเป็นธรรมชาติอันกิเลสทั้งหลายมีต้นเหตุเป็นต้นให้เฟลิตเฟล็นมิได้แล้ว จักเย็น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า **อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ**”

เมื่อพิจารณาตามพระสูตรนี้ที่แสดงนิพพานธาตุ 2 อย่างนั้น จะเห็นได้ว่าเป็นการกล่าวถึงนิพพานโดยบรรยายอาการ หรือลักษณะแห่งการเกี่ยวข้องกับนิพพาน คือกล่าวถึงนิพพานเท่าที่เกี่ยวข้องกับบุคคลผู้บรรลุหรืออาจกล่าวได้ว่าใช้บุคคลผู้บรรลุนิพพาน เป็นอุปกรณ์สำหรับทำความเข้าใจเกี่ยวกับนิพพาน มิใช่เป็นการบรรยายภาวะของนิพพานล้วนๆ โดยตรง ทั้งนี้เพราะภาวะของนิพพานเองแท้ๆ เป็นทิวภูมิ คือผู้บรรลุมองเห็นได้เอง และเป็น **ปัจจุตตัง เวทิตัพพัง วิญญูหิ** อันวิญญูชนรู้ได้จำเพาะที่ตัวเอง ดังได้กล่าวแล้วข้างต้น โดยนัยนี้การอธิบายโดยแบ่งนิพพานเป็น 2 อย่าง

สรุปความว่า นิพพานมีอย่างเดียว แต่มองเป็น 2 ด้าน ด้านที่หนึ่งคือ นิพพานในแง่ของความสิ้นกิเลส ซึ่งมีผลต่อการติดต่อเกี่ยวข้องกับโลกภายนอก หรือต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน ด้านที่สอง คือ นิพพานในแง่ที่เป็นภาวะจำเพาะล้วนๆ แท้ๆ ซึ่งเป็นประสบการณ์เฉพาะของผู้บรรลุ ไม่อาจหยั่งถึงด้วยประสบการณ์ทางอินทรีย์ 5 เป็นเรื่องนอกเหนือจากประสบการณ์ที่เนื่องด้วยขันธ 5 ทั้งหมด

8.5 คุณลักษณะที่น่าปรารถนาของนิพพาน

คุณลักษณะพระนิพพาน มีกล่าวไว้จำนวนมากในพระไตรปิฎก แต่ในที่นี้จะนำมากล่าวเฉพาะคุณลักษณะที่น่าปรารถนาอันมีอยู่ในพระนิพพานซึ่งพอจะเทียบเคียงกับความรู้สึกของคนโดยทั่วไปให้เข้าใจได้

1. นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง ไม่มีสุขอื่นที่ยิ่งกว่า (นิพพานํ ปริมฺ สุขํ, นิพพานํ สุขํ ปริ นตฺถิ)

ความสุขเป็นสิ่งที่สรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าล้วนปรารถนาทั้งสิ้น ที่ต้องดิ้นรน กระเสือกกระสน กระวนกระวายกันอยู่ทุกวันนี้ก็เพื่อต้องการหาความสุขโดยเฉพาะอย่างยิ่งความสุขที่ไม่กลับกลายเป็นทุกข์อีก แต่ก็ยังแสวงหากันไม่พบ ส่วนมากความสุขที่พบและคิดว่าเป็นสุขสุดยอดแล้ว แต่ก็กลับมีทุกข์เป็นผลตามมานั่นได้

เนื่องด้วยว่าความสุขอย่างอื่นเป็นสุขอันเกิดจากเจตสิก คือ สุขเวทนาเจตสิก ซึ่งเป็นสภาพที่ปรุงแต่งจิตให้มีความสุข เพราะเสวยอารมณ์ที่ชอบใจอันเป็นโลกียธรรม คือ กามสุขฝ่ายอกุศล-กุศล หรือมานสุขอันเกิดจากสมาธิขั้นสูง สุขเหล่านี้เกิดจากตัณหา 3 คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา อันเป็นตัวสมุทัย คือ ตัวเหตุแห่งทุกข์เจือปนอยู่ สิ่งใดเกิดแต่ตัณหา มีตัณหาเจือปนอยู่ สิ่งนั้นย่อมนำผู้ผู้นั้นวนกลับสู่กองทุกข์อีก เพราะมีกำหนดเวลาของการเสวยสุข ฉะนั้นจึงยังเป็นสุขที่ไม่แท้จริง

ส่วนนิพพานสุข เป็นสุขที่ไม่มีเวทนา ไม่มีตัณหาเจือปนปรุงแต่ง(อสังขตธรรม) สิ่งใดที่ไม่มีการปรุงแต่ง ไม่แปรปรวนเป็นธรรมดา สิ่งนั้นย่อมเที่ยง ยั่งยืน เป็นอมตะ ดังนั้นสุขในนิพพานจึงเป็นสุขอย่างยิ่ง

การจะหาความสุขจากการสัมผัสพระนิพพานในปัจจุบันชาตินี้ แม้เป็นสิ่งที่ดูเหมือนว่าจะยาก แต่เราก็ไม่ควรจะละเลิกไผ่หา เพราะตราบใดที่ยังเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา ก็ถือว่าเป็นผู้มีอุปการะ คือ ภัยกับจิตที่พร้อมจะสัมผัสนิพพานสุขในปัจจุบันชาติได้ ถ้าปฏิบัติได้ถูกวิธี แม้บุญบารมียังมีเต็มเปี่ยมที่จะบรรลุนิพพานสุขแท้จริงในชาตินี้ได้ แต่ขณะปฏิบัติจะได้รับความสุขที่พอให้เทียบเคียงกันได้กับความสุขในพระนิพพานเป็นลำดับไป นั่นคือ การทำใจให้หยุดนิ่ง จนบรรลุสมาธิระดับฌานต่างๆ ตั้งแต่ปฐมฌาน จนถึงสัญญาเวทิตินิโรธ (ปฐมฌานจนถึงเนวสัญญานาสัญญายตนฌานเป็นนิพพานโดยอ้อมหรือโดยเทียบเคียง แต่สัญญาเวทิตินิโรธ จัดเป็นนิพพานโดยตรง เพราะเป็นความสุขแท้จริงเช่นเดียวกับในอายตนนิพพาน ที่สัมผัสได้ในปัจจุบันชาติ (อ.อภิลักข. 23/251-255)

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกความสุขในระดับฌานสุขว่า ทิฏฐธรรมนิพพาน นิพพานเข้าถึงได้ในอัตภาพปัจจุบันนี้บ้าง สันติวิสุทธินิพพาน นิพพานที่ผู้บรรลุพึงเห็นเองบ้าง อมตรธรรมบ้าง นิโรธบ้าง เป็นต้น ในภาคปฏิบัติ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ได้กล่าวไว้ว่า

“ฌานนั้นแจ่มใสอยู่เสมอ ไม่ให้เสื่อม ไม่ให้ส่อ ไม่ให้สวาง ไม่ให้หายไป อยู่ฌานนั้นรำไปเรียกว่าได้ รับความสุข ในปฐมฌาน ทุตติฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน สุขเยียมยอดประเสริฐเลิศกว่าในโลกนี้นัก

เมื่อเข้าถึงปฐมฌาน ทุตติฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน แล้วก็สยมนิธิในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ที่เดียว สิ่งอื่นไม่เหลือใน รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส

เอาใจรูปพรหมไปนั่งอยู่บนปฐมฌาน ทุตติฌาน ตติยฌาน จตุตถฌานสยมนิธิในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ที่มาเคาะใจทิ้งหลับทั้งคืน

สูงขึ้น สุขสูงขึ้นไปกว่านี้ เข้าถึงอรุณมาน อากาสนัญญายตนฌาน วิญญานัญญายตนฌาน อากิญจัญญายตนฌาน เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน

เมื่อไปถึงอรุณมานเช่นนั้นละก็ ความยินดีในรูปมานั้น ติดอยู่ในรูปมานั้นหายไพลุดไม่ติดเลย ก็ไปติดอยู่ในอากาสนัญญายตนฌาน วิญญานัญญายตนฌาน อากิญจัญญายตนฌาน เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน ได้รับความสุขอยู่ 840,000 มหากัลป์

เนวสัญญานาสัญญายตนฌานอยู่ขอบภพข้างบนนี้ สุขเลิศประเสริฐนัก ยอดสุขของในภพมีเท่านี้แหละ สูงกว่าไม่มี ยอดแล้วถึงเนวสัญญานาสัญญายตนะ ยอดสุขในภพแล้ว ไม่มีสุขยิ่งกว่านี้ขึ้นไป

ถ้าจะให้สุขยิ่งกว่านี้ขึ้นไป ต้องไปสู่ มรรค ผล นิพพาน พวกผู้มีธรรมกายไปสู่นิพพานได้ ก็ได้ ไปสอบสวนสุขในนิพพานได้ เข้าไปในนิพพานได้ เป็นนึ่งอยู่ในนิพพานเสียนี้ รับสุขในนิพพานทีเดียว

เมื่อได้รับสุขชนิดนี้ในนิพพานแล้ว คนที่พูดมากๆ เจ็บหมด ไม่พูดแล้ว ใจคอครึ้ม สบาย เอิบอิ่ม ตื่นเต็ม ปลาบปลื้มว่าสุขชนิดนี้เราไม่เคยพบ ไม่เคยเห็น”¹

¹ มรตกธรรมของหลวงพ่อดอกน้ำ (พระมงคลเทพมุนี), (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง), 2539, หน้า 592-600.

บทสรุปของลักษณะแรกนี้บ่งบอกถึงผลของการปฏิบัติที่ถูกต้องวิธีตามลำดับก่อนจะถึงนิพพานสุข แท้จริงว่า ต้องได้รับผลคือความสุข(เว้นกามสุข) ทุกขั้นตอนของการปฏิบัติและการเข้าถึง ยิ่งมีความสุขเพิ่มขึ้นเรื่อยไปนั่นแสดงว่าถูกหนทางนิพพานแล้ว เพราะปฏิบัติข้อปฏิบัติให้ถึงนิพพานกับนิพพานต้องมีรสเป็นอันเดียวกันคือความสุขจากการหลุดพ้น

2. นิพพานเที่ยง ยั่งยืน มั่นคง ไม่แปรปรวน ไม่สูญหาย เป็นธรรมชาติที่มีอยู่จริงโดยปรมาตม

ทุกข้ออย่างหนึ่งของสรรพสัตว์โดยเฉพามนุษย์เรา คือ ความพลัดพราก ความแปรปรวนไปไม่ยั่งยืนจากสิ่งอันเป็นที่รัก และได้ประสบสิ่งอันไม่เป็นที่รัก ไม่ว่าจะเป็นคน สัตว์ สิ่งของ สภาพร่างกายของตนเองล้วนทำให้เกิดทุกข์และเป็นสิ่งที่ไม่น่าปรารถนาทั้งสิ้นแต่สิ่งอะไรก็ตามที่เที่ยงแท้ถาวรไม่เป็นอื่นอีกก็นำไปอยู่ นำลัมผัส นำปรารถนา และน่าจะไปเป็นสิ่งนั้น ดังนั้นก็หาไม่ได้ในภพ 3 นอกจากพระนิพพาน ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ใน โฆฆราชมาณวกปัญหานิทเทศ¹ ว่า

“บุคคลไม่พึงปรารถนาภพหรืออัตภาพอะไรๆ อื่น เว้นไว้แต่พระนิพพาน (อายุตน-นิพพานและพระธรรมกายที่เข้านิพพาน) อันไม่มีปฏิสนธิ”

อาจมีผู้สงสัยว่า แม้เราบรรลุนิพพานแท้จริงด้วยอัตภาพใดก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ ทิพย์ รูปพรหม อรูปพรหม แต่ถ้ายังเป็นภายในภพสามอันมีลักษณะไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และอนัตตามีใช้ตัวตนที่แท้จริง กายเหล่านั้นก็จำต้องแตกสลายไปในที่สุด ไม่สามารถที่จะเสวยผลแห่งนิพพานสุขตลอดนิรันดร์กาลได้ เพราะพระอรหันต์บางท่านก็นิพพานเร็วนัก เช่น พระพาหิยะพอบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ ขณะที่แสงหาบาตรจิวรเพื่ออุปสมบท ยังมีทันได้บริขารก็ถูกโคขวิดนิพพานก่อน หรือพระโคธิกเถระเชือดคอตนเองพร้อมกับการบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ก็นิพพานทันที เมื่อเป็นเช่นนี้ การที่อุตสาหะเพียรพยายามสั่งสมบุญบารมีมาตลอด แสนมหากัปบ้าง เป็นอสงไขยอันนับมิได้บ้าง เพื่อจะเข้าถึงนิพพานสุขซึ่งมีสภาพเที่ยง จะมีประโยชน์อย่างไร

ปัญหานี้คงเป็นที่คลางแคลงใจของบางท่านที่เป็นนักคิดใฝ่หาความรู้ หากไปถามนักปริยัติหรือนักวิชาการ คงได้คำตอบว่า ก็ความดับสูญไปไม่ต้องรับทุกข์อีกนั่นคือการเสวยผลนิพพานสุข ซึ่งเราคงคิดต่อไปอีกว่า ดับสูญไปแล้วจะเป็นสุขอย่างไร การถามตอบก็คงจะไม่จบ เพราะผู้ตอบได้เพียงหลักการอันหนึ่งพระนิพพานก็มีได้อยู่ในวิสัยของการตรึกนึกคิด ฉะนั้นทางที่ถูกต้องคงต้องหาคำตอบจากท่านผู้รู้ที่ปฏิบัติเข้าถึง เห็นได้เฉพาะตนแล้ว และตัวเราเองก็ต้องลงมือปฏิบัติธรรม คือ ให้ท่าน รักษาศีล เจริญภาวนากันอย่างจริงจัง จึงจะหาคำตอบที่มาพร้อมกับความสุขได้ ในที่นี้จึงต้องขอยกตัวอย่างคำอธิบาย การเจริญภาวนาวิชชาธรรมกายของ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) กล่าวไว้โดยสรุปความว่า

ในตัวบุคคลจะมีกายภายในซ้อนกันอยู่เป็นชั้นๆ ทั้งหยาบละเอียดรวม 18 กายคือ ตั้งแต่กายมนุษย์ละเอียด กายทิพย์หยาบ กายทิพย์ละเอียด กายรูปพรหมหยาบ กายรูปพรหมละเอียด

¹ โฆฆราชมาณวกปัญหานิทเทศ, ขุททกนิกาย จุฬนิกาย, มก. เล่ม 67 ข้อ 505 หน้า 388-397.

กายอรูปรพรมหยาบ กายอรูปรพรมละเอียด และกายธรรมโคตรภูหยาบ กายโคตรภูละเอียด กายธรรมพระโสธบันหยาบ กายโสธบันละเอียด กายสกทาคามีหยาบ กายสกทาคามีละเอียด กายอนาคามีหยาบ กายอนาคามีละเอียด กายธรรมพระอรหัตหยาบ กายธรรมพระอรหัตละเอียด กายเหล่านี้จะปรากฏให้เห็นในปัจจุบันชาตินี้ได้หากบุคคลนั้นปฏิบัติธรรมได้ถูกวิธี ก็จะเป็นแบบเดียวกันหมดเพราะมีอยู่แล้วในตัวทุกคนซึ่งขึ้นอยู่กับกำลังสมบุญบารมีมามากน้อยเพียงไร กายสุดท้าย คือ กายธรรมพระอรหัตของผู้ที่สั่งสมบุญบารมีเต็มเปี่ยมแล้วนี้แหละ จะเป็นผู้เสวยผลนิพพานสุขอย่างแท้จริง ทั้งในปัจจุบันชาตินี้ และเมื่อกายที่หุ้มอยู่ภายนอกเป็นชั้นๆ ไม่ว่าจะเป็นกายมนุษย์ ทิพย์ รูปพรหม อรูปพรหม ซึ่งเป็นกายที่เกิดจากตัณหา เมื่อถึงเวลาต้องดับสลายไป กายธรรมอรหัตก็จะถูกอายตณนิพพานดึงดูดเข้าสู่อายตณนิพพาน เสวยนิพพานสุขอย่างเที่ยงแท้วันรัตกาล

ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า “นิพพานํ ปรมํ สุขํ พระนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง” ซึ่งหมายถึง พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันตเจ้า ที่เข้านิพพานนั่นเองเป็นสุขอย่างยิ่ง”

แต่ทั้งนี้อย่าเพิ่งเข้าใจว่า คงเป็นเช่นเดียวกันกับอัตตาของพวกเดียรฉิยหรืออัตตาของพวกพราหมณ์ ซึ่งตั้งลัทธิตามที่คิดอนุมานเอา สมัยต้นกับถือว่าเป็นชนชั้นล่าง เป็นนักคิด ไม่ใช่ชนชั้นเพ่งฉฉาน (อหฺมยิกา) ชอบถือแต่คัมภีร์ที่เย็บบอกทางไปพรหมโลก แม้แต่พรหมก็ยังไม่เคยเห็นพรหมที่ตนถือว่าเป็นปรมาตฺตา (อัตตาที่ใหญ่ยิ่ง) ของพวกตน เมื่อถูกสืบสวนเอาจึงไม่อาจยืนยันรับรองได้ว่าเคยเห็นเคยเข้าถึงหรือมีผู้เข้าถึงดังที่ตรัสว่า

“วาเสฏฐะ ปาจารย์ แม้นคนหนึ่งของพราหมณ์ผู้จบไตรเพท ที่เห็นพรหมมีเป็นพยานอยู่หรือ ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ไม่มีเลย พระเจ้าข้า”¹

หลักการปฏิบัติธรรมเจริญภาวนาวิชาธรรมกายดังกล่าว จึงเป็นแนวทางในการหาคำตอบได้วิธีหนึ่งของผู้ใคร่ปฏิบัติเพื่อจะไปรู้ไปเห็นเองเท่านั้น เพราะเป็นสันติวิถีกรรมไม่อาจนำมาชี้ให้ดูได้ สำหรับผู้ที่ชอบวิชาการ ก็อย่ารีบด่วนคัดค้านเสียทันที เพราะสิ่งที่มีอยู่ในตำราก็เป็นเพียงแนวทางหนึ่งเท่านั้น หาได้บอกรายละเอียดทั้งหมดไม่หากใครทราบรายละเอียดที่แท้จริงต้องวางตำราแล้วหันมาปฏิบัติอย่างถูกวิธี ก็จะรู้เห็นเองเพราะสิ่งนี้มีอยู่แล้วในตัวเราทุกคน

3. นิพพานไม่ถูกปรุงแต่ง เพราะเว้นจากลักษณะอันปัจจัยปรุงแต่ง คือ เว้นจากความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา

บุคคลที่ไม่มีความเป็นตัวของตัวเอง คือไม่มีอำนาจ หรือตกอยู่ในอำนาจของคนอื่น ไม่ได้ที่จะทำอะไรตามความปรารถนาของตนเอง ย่อมไม่มีความสุขอันใด สภาพธรรมอะไรก็ตามที่เป็นไปในอำนาจของกระบวนการหรืออาศัยธรรมอื่นจึงเกิดขึ้นได้ สภาพธรรมนั้นย่อมเข้าในลักษณะของอนัตตา คือ ไม่เป็นไปในอำนาจของตัวเอง แต่เป็นไปในอำนาจของกระบวนการปรุงแต่งขึ้น(ปฏิจลสมุปบาท) แต่สภาพธรรมใด

¹ เติวชสูตร, ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค, มก. เล่ม 12 ข้อ 369 หน้า 261.

ไม่ตกอยู่ในอำนาจของกระบวนธรรม ไม่ต้องอาศัยปัจจัยอย่างอื่น แต่มีปรากฏอยู่แล้ว แก่บุคคลผู้มีปัญญา พึงเห็นได้เอง ดังที่ท่านกล่าวไว้ใน ปฏิสัมภิทามรรค ว่า

“ชื่อว่าชวนปัญญา เพราะหมายถึง ปัญญาเทียบเคียง พินิจ พิจารณาทำให้เห็นแจ่มแจ้ง ว่า เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ จักขุ อวิชชา ฯลฯ ชราและมรณะ ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ไม่เพียงเพราะสิ้นไป เป็นทุกข์เพราะว่าเป็นสิ่งที่น่ากลัว เป็นอนัตตา เพราะว่า ไม่มีแก่นสาร แล้วแล่นไปในนิพพาน เป็นที่ดับรูป...อวิชชา...ชราและมรณะ (อันเป็นอนัตตา)

สภาพธรรมนั้นก็ชื่อว่า เป็นสิ่งที่มีอำนาจเป็นของตนเอง พึงตนเองได้ (อดีตที่ป่า อดีตสตรณา) ไม่เป็นไปเพื่ออาหาร(ถูกบีบคั้น) จะเรียกว่า เป็นอัตตาตัวตนของตนเองที่แท้จริงก็ยอมได้ ดังเช่นที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสใน อนัตตลักขณสูตร ว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้ารูป...วิญญาณนี้จักได้เป็นอัตตาแล้วไซ้ รูป...วิญญาณนี้ก็ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาหาร” ซึ่งก็เป็นไปไม่ได้ที่รูป...วิญญาณจะไม่เป็นไปเพื่ออาหาร เพราะเป็นสิ่งที่มิใช่ตัวตนแท้จริง(อนัตตา) แต่มีอยู่สิ่งเดียวเท่านั้นที่ไม่เป็นไปเพื่ออาหาร สิ่งนั้น คือ พระนิพพาน อันเป็นสภาพที่น่าปรารถนา น่ายุ น่ายุ สัมผัส

จากคุณลักษณะที่น่าปรารถนาของนิพพานที่กล่าวมา 3 ประการนั้น เป็นการกล่าวเฉพาะคุณลักษณะเด่น เพื่อให้เห็นความน่าปรารถนาของนิพพาน ที่ควรแก่การปฏิบัติไปให้ถึงนิพพานในอนาคตให้ได้ ซึ่งความจริงแล้วยังมีคุณลักษณะที่น่าปรารถนาของนิพพานอีกมาก เช่น ไม่มีการทะเลาะวิวาท ไม่มีการเบียดเบียน เป็นที่สงบเย็น เป็นต้น ซึ่งหากนักศึกษาต้องการรายละเอียดเพิ่มเติมสามารถค้นหาจากตำราวิชาการด้านพระพุทธศาสนาได้ทั่วไป

8.6 เตรียมความพร้อมไปสู่นิพพาน

การจะเดินทางไปไหนก็ตาม ในโลกมนุษย์นี้จะต้องมีการเตรียมการ เตรียมเสบียงให้พร้อม จึงจะบรรลุถึงจุดหมายปลายทางได้ฉับไฉน การจะไปนิพพานอันเป็นบรมสถานที่ปราศจากทุกข์ เป็นบรมสุข และเป็นหนทางที่แสนยาวไกล เราจำเป็นต้องมีการเตรียมการอย่างดี จึงจะบรรลุถึงจุดหมายได้ฉับไฉนเหมือนกัน

การเตรียมตัวไปนิพพานแม้จะไม่เหมือนกับการเตรียมเดินทางในโลกนี้ ก็ตาม แต่มีสิ่งหนึ่งที่คล้ายคลึงกัน คือ ต้องมีการศึกษาตามลำดับ จากท่านผู้รู้ทั้งหลายในอดีต ในคัมภีร์พุทธศาสน์ได้กล่าวถึงการเตรียมตัวที่เรียกว่า การบำเพ็ญบารมีเพื่อไปนิพพานของท่านผู้รู้ 4 ประเภท คือ

1. พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
2. พระปัจเจกพุทธเจ้า
3. พระอัครสาวก
4. พระอรหันตสาวกปกติ

การบำเพ็ญบารมีของท่านผู้รู้เหล่านี้ มีระยะเวลาไม่เท่ากัน ทั้งนี้เพราะเนื่องด้วยความปรารถนาคุณธรรมที่ต้องการบรรลุมีความยิ่งย่อนกว่ากัน คือ

1. พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ต้องบำเพ็ญคุณความดีโดยเอาชีวิตเป็นเดิมพันอย่างยิ่งยวด ใช้ระยะเวลาอย่างน้อย 4 อสงไขย กับอีกแสนมหากัป อย่างสูงสุด 16 อสงไขย กับอีกแสนมหากัป แล้วแต่ประเภทของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อต้องการขจรพรหมทัตให้พ้นจากทุกข์ในวัฏสงสาร ไปสู่นิพพานให้ได้มากที่สุด จึงต้องเตรียมการมาก ทำให้พระองค์เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยคุณธรรมทุกอย่าง

2. พระปัจเจกพุทธเจ้า ต้องบำเพ็ญคุณความดีอย่างยิ่งยวดใช้เวลา 2 อสงไขยกับอีกแสนมหากัป เพื่อต้องการตรัสรู้ธรรมด้วยพระองค์เอง แต่มิได้ขจรพรหมทัตเข้าสู่นิพพาน จึงเป็นผู้มีคุณธรรมรองจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

3. พระอัครสาวกชายชวา ต้องบำเพ็ญคุณความดีอย่างยิ่งยวดใช้เวลา 1 อสงไขยกับอีกแสนมหากัป ตรัสรู้ตามพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อช่วยพระพุทธร่องคี่ในการขจรพรหมทัตเข้าสู่นิพพาน มีคุณธรรมรองจากพระปัจเจกพุทธเจ้า แต่มีมากกว่าปกติสาวก เพราะต้องทำคุณประโยชน์มากกว่า

4. พระอรหันตสาวกปกติ เช่น พระอสีติมหาสาวก เอตทัคคะผู้เป็นเลิศด้านต่างๆ พระอรหันต์ทั่วไป ต้องบำเพ็ญคุณความดีอย่างยิ่งยวดใช้เวลาแสนมหากัป เพื่อความเป็นเลิศด้านต่างๆ บ้าง เพื่อกล่าวสอนผู้อื่นบ้าง เพื่อดำรงรักษาตนบ้าง

คุณความดีอย่างยิ่งยวดที่ท่านผู้รู้เหล่านั้นบำเพ็ญมาในอดีตเพื่อเตรียมไปนิพพานคือบารมี 10 ได้แก่ ทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมมบารมี(การเว้นจากกาม) ปัญญาบารมี วิริยบารมี ขันติบารมี สัจจบารมี อธิษฐานบารมี เมตตาบารมี และอุเบกขาบารมี ที่ว่าทำคุณความดีอย่างยิ่งยวดนั้น หมายถึง การทำความดีชนิดที่สามารถสละอวัยวะหรือชีวิตได้ ที่เรียกว่า ทำความดีแบบเอาชีวิตเป็นเดิมพัน ในที่นี้จะไม่ขอจำแนกรายละเอียดไว้ ผู้ใฝ่ศึกษาพึงหาอ่านได้จากตำราพุทธศาสนที่มีผู้รู้เขียนไว้แล้วได้ทั่วไป

คุณความดีอย่างยิ่งยวดทั้งหมดนี้ เป็นการทำความดีอย่างเป็นระบบแล้ว หลังจากที่ได้รับพุทธพยากรณ์ แต่สำหรับพุทธศาสนิกชนทั่วไป ที่ยังไม่มุ่งจะนิพพานเต็มทีนัก แต่ก็ควรเตรียมตัวดังนี้

1. ให้ยึดมั่นและหมั่นระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย คือพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ เป็นผู้ใคร่เห็นพระภิกษุสงฆ์ และเข้าไปหาภิกษุผู้ปฏิบัติเห็นจริง พังธรรมคำแนะนำจากท่าน

2. เว้นความชั่ว และลืมนอดีตที่ผิดพลาดทั้งปวง

3. หมั่นทำความดีทุกรูปแบบที่มาถึง อย่างน้อย คือ หมั่นทำทาน รักษาศีล เจริญสมาธิภาวนาตามวิธีที่ถูกต้องประจำวัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องสั่งสมบุญไว้ในพระพุทธรูปศาสนา และทักษิณบุญบุคคล คือ ภิกษุสงฆ์ และให้อธิษฐานทุกครั้งว่า

“ขอบุญกุศลที่ข้าพเจ้าทำในครั้งนี้ จงเป็นไปเพื่อการบรรลุมรรคผลนิพพานเทอญ”

4. หมั่นทำให้ใจให้หยุดนิ่งจนเข้าถึงนิพพานปัจจุบัน(โดยอ้อม) ถ้าสามารถปฏิบัติได้เพียงเท่านี้ เราก็มีสิทธิ์ที่จะเข้าถึงนิพพานในปัจจุบัน อันจะทำให้เกิดฉันทะอุตสาหะที่จะทำความดีอย่างยิ่งยวดเพื่อมุ่งไปสู่นิพพานโดยตรงต่อไป

ในข้อปฏิบัติสำหรับเตรียมตัวไปพระนิพพาน มีกล่าวไว้ในพระสูตรดังนี้

“นรชนบางคนในโลกนี้ ให้ทาน สมาทานศีล รักษาอุโบสถกรรม เข้าไปตั้งไว้ซึ่งน้ำดื่ม น้ำใช้ กวาดบริเวณ ไหว้พระเจดีย์ บูชาด้วยเครื่องหอมและดอกไม้ที่พระเจดีย์ ทำประทักษิณพระเจดีย์ บำเพ็ญกุศลที่ควรบำเพ็ญอย่างใดอย่างหนึ่งอันเป็นไตรธาดู ก็ไม่บำเพ็ญ เพราะเหตุแห่งคติ ไม่บำเพ็ญ เพราะเหตุแห่งอุปบัติ ไม่บำเพ็ญ เพราะเหตุแห่งปฏิสนธิ ไม่บำเพ็ญ เพราะเหตุแห่งภพ ไม่บำเพ็ญ เพราะเหตุแห่งสงสาร ไม่บำเพ็ญ เพราะเหตุแห่งวิภวภูติ เป็นผู้มีความประสงค์ในอันปราศออกจากทุกข์ มีใจน้อมโน้มโอนไปในนิพพาน ย่อมบำเพ็ญกุศลทั้งปวงนั้น แม้เพราะเหตุอย่างนี้ ดังนี้ จึงชื่อว่า นรชน พึงเป็นผู้มีใจน้อมไปในนิพพาน”¹

มีอีกพระสูตรหนึ่งกล่าวว่า

“คนบางคนในโลกนี้ปรารถนาอยู่ซึ่งวิภวภูติ(นิพพาน) จึงให้ทาน สมาทานศีล รักษาอุโบสถ ทำการบูชาพระรัตนตรัยด้วยสักการะทั้งหลายมีเครื่องหอมและพวงดอกไม้ เป็นต้น พึงธรรม (และ) แสดงธรรม ทำทานและสมาบัติให้บังเกิด เขาทำอยู่อย่างนี้ ย่อมได้านิปรียายธรรม คือ อมตนิพพานโดยลำดับ”²

8.7 การเจริญภาวนาที่มุ่งตรงต่อนิพพาน

นักศึกษาได้เรียนรู้หัวข้อต่างๆ ของนิพพานมาพอสมควรแล้ว ลำดับต่อไป นักศึกษาจะได้ศึกษาว่าการภาวนาตามทางสายกลางเป็นหนทางที่จะนำไปสู่นิพพาน ซึ่งในที่นี้จะขอแนะนำข้อความที่พระสารีบุตรได้ตอบข้อสงสัยเรื่องข้อปฏิบัติเพื่อการทำพระนิพพานให้แจ้งกับชมพูชาติกปริพาชกใน นิพพานปัญหาสูตร³ ว่า

“ดูก่อนผู้มีอายุ อริยมรรคประกอบด้วยองค์ 8 คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ วาจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีพชอบ เพียรชอบ ตั้งสติชอบ ตั้งใจชอบ นี้แลเป็นมรรคาเป็นปฏิบัติเพื่อกะทำนิพพานนั้นให้แจ้ง”

จากข้อความนี้ ทำให้เราทราบว่า ข้อปฏิบัติที่จะนำเราไปสู่พระนิพพาน คือ การภาวนาให้ตรงทางอริยมรรคมีองค์ 8 อันเป็นทางปฏิบัติสายกลางที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ครั้งแรกในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ในการแสดงธรรมครั้งนั้นมีพระโกณฑัญญะบรรลุมรรคเป็นบุคคลแรก และรวมถึงเหล่าเทวดาจำนวนมากที่บรรลุมรรคเช่นเดียวกัน ซึ่งแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าเนื้อความในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร เรื่องมรรคมีองค์ 8 นี้ เป็นแม่บทของการปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงพระนิพพานอย่างแท้จริง แต่การจะปฏิบัติมรรคมีองค์ 8 ได้ถูกต้องตรงทางนั้น จะต้องฝึกฝนตนเองอย่างขยันอด และมีความเพียรในการเจริญภาวนาอย่างเต็มที่อีกด้วย

¹ อรรถกถาสุตตนิทเทส, ขุททกนิกาย มหานิทเทส, มก. เล่ม 66 ข้อ 826 หน้า 474.

² ธรรมทายาทสูตร, อรรถกถาัมชณนิทเทส มุลปณณาสก, มก. เล่ม 17 หน้า 214.

³ นิพพานปัญหาสูตร, สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค, มก. เล่ม 29 ข้อ 497 หน้า 88.

ในเรื่องการภาวนาตามมัชฌิมาปฏิปทา นี้ เพื่อให้นักศึกษาเข้าใจมากขึ้น จะขอยกตัวอย่างบทเทศน์ของพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ที่กล่าวไว้ตอนหนึ่ง ซึ่งทำให้เห็นภาพของการปฏิบัติได้ชัดเจนยิ่งขึ้นดังนี้

“อริยมรรคมีองค์ 8 หรือ มัชฌิมาปฏิปทาหรือข้อปฏิบัติอันเป็นกลางนั้น คือ การเจริญมรรคมีองค์ 8 ครั้นปฏิบัติได้บริสุทธิ์บริบูรณ์ พอถูกส่วนเข้าองค์มรรคทั้ง 8 ประการย่อมรวมตัวกันเป็นดวงกลมใสบริสุทธิ์ อย่างเล็กอาจจะมีขนาดเท่าดวงดาว อย่างกลางก็ขนาดดวงจันทร์ อย่างใหญ่ก็ขนาดดวงอาทิตย์ ปรากฏขึ้นที่ศูนย์กลางกายฐานที่ 7 เรียกว่า “ดวงปฐมมรรค” หรือ “ดวงธรรมานุสสนาสติปัญญา” ซึ่งเป็นเครื่องหมายบ่งบอกให้ทราบว่า ผู้ปฏิบัติได้บรรลุถึงต้นทางของอายตตนิพพานแล้ว

ดวงปฐมมรรคนี้มีคุณสมบัติพิเศษ คือ สว่างโพล่งอยู่ ณ ศูนย์กลางกายฐานที่ 7 ของผู้เข้าถึงอยู่ตลอดเวลา ยามหลับ ก็จะมีหลับอย่างเป็นสุข ยามตื่น ก็จะมีรู้สึกสดชื่น แจ่มใสเบิกบานอยู่เสมอ ยามปฏิบัติหน้าที่การทำงานสิ่งใด ก็จะมีพากเพียรทำไปจนบรรลุประสิทธิผล โดยมีได้รู้สึกท้อแท้ หรือหวังลาภสักการะเป็นการตอบแทน นอกจากนั้นยังช่วยให้ความทรงจำ ตลอดจนปัญญาไหวพริบ และความคิดสร้างสรรค์เกิดขึ้นอย่างคล่องแคล่วรวดเร็วทำให้บุคคลสามารถใช้สติปัญญาแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี แต่ทว่าความสุขและความสำเร็จอันเกิดจากดวงปฐมมรรคนี้ก็ยังหาเพียงพอไม่ สำหรับโยคาวจรบุคคลผู้หวังมรรคผลนิพพานเป็นแก่นสารแห่งชีวิต

ดังนั้น จึงยังจำเป็นจะต้องดำเนินจิตต่อไป ให้บรรลุความสุขและความสำเร็จเบื้องสูงต่อไปอีก ด้วยการปล่อยวางดวงปฐมมรรคโดยการดำเนินจิตเข้าสู่กลางดวงปฐมมรรคนั้นเอง ครั้นแล้วจะได้พบว่า ดวงปฐมมรรคนั้นแผ่ขยายกว้างออกไป ทำนองเดียวกับการขยายเป็นวงกว้างของผิวน้ำ เมื่อเราโยนก้อนหินลงไปฉะนั้น จากนั้นจิตก็จะดำเนินถึงเข้ากลางของกลาง ซึ่งอยู่ในกลางดวงปฐมมรรคนั้นไปเรื่อยๆ ผ่านดวงต่างๆ และกายต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วไปจนกระทั่งบรรลุกายธรรมพระอรหัตต์เป็นที่สุด กายธรรมนี้เอง คือ พระนิพพานที่จะนำเราไปสู่อายตตนิพพาน

สรุป

เมื่อนักศึกษาได้ทำความเข้าใจทุกหัวข้อแล้ว ทำให้นักศึกษาทราบว่า พระนิพพานนั้นเป็นบทสรุปของทุกชีวิตในสังสารวัฏ ซึ่งมีอยู่จริงตามพระดำรัสของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์เป็นผู้รู้แจ้งแทงตลอดในสรรพสิ่งทั้งปวง หากเราปฏิบัติตามมัชฌิมาปฏิปทา จนสามารถละกิเลสให้หมดสิ้นได้ตามลำดับ ได้เป็นพระอริยบุคคลแล้ว แม้ในขณะที่มีชีวิตอยู่ก็สามารถเข้าถึงพระนิพพานได้ เมื่อละโลกไปแล้วก็จะกลับไปสู่พระนิพพาน ไม่มีวันที่จะต้องกลับมาเกิดอีกต่อไป จะหลุดพ้นการเวียนว่ายตายเกิดในภพ 3 พ้นจากกฎของไตรลักษณ์ ดังนั้นนิพพานจึงเป็นดินแดนอันเกษมที่สงบ ปราศจากความทุกข์ทั้งปวง มีสุขเพียงอย่างเดียว สมดังพระดำรัสของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ว่า “นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง”

จากการศึกษาในบทเรียนที่ผ่านมา นักศึกษาคงจะทราบว่า ในภูมิต่างๆ นั้นทั้งฝ่ายสุคติ มี มนุสสภูมิ เทวภูมิ รูปภูมิ อรูปภูมิ และทุกคติ มีอบายภูมิ ล้วนยังตกอยู่ในกฎไตรลักษณ์ มีทุกข์ ไม่เที่ยง และ ไม่ใช่ตัวตน ยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภูมิเหล่านี้ยาวนานนับชาติไม่ถ้วน จนกว่าจะหมดกิเลส เข้าสู่ฝั่ง นิพพาน อันเป็นภูมิสูงสุดในโลกุตระภูมิ

จากภพภูมิที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น ภูมิมนุษย์เท่านั้น ที่มีความพิเศษกว่าภูมิอื่น เพราะเป็นสถานที่ สร้างบุญและบาปได้อย่างเต็มที่ ถ้าหากสร้างความดีอย่างเต็มที่ จนสามารถละกิเลสได้แล้ว ย่อมเข้าสู่ โลกุตระภูมิตามลำดับกิเลสที่ได้ และหากละได้เด็ดขาดก็ย่อมไปสู่ฝั่งพระนิพพาน ดังนั้นนิพพานจึงเป็น เป้าหมายสูงสุดของการเกิดมาเป็นมนุษย์

เมื่อนักศึกษาทราบอย่างนี้แล้ว ก็ควรจะหมั่นฝึกฝนอบรมตนเองให้ยิ่งๆ ขึ้นไป พยายามลดละเลิก นิสัยสิ่งไม่ดีทั้งปวง สิ่งใดที่เป็นความดีงามต้องสั่งสมให้ยิ่งขึ้น ทั้งทาน ศีล และภาวนา เพื่อทำเป้าหมาย ของการเกิดมาเป็นมนุษย์ให้สมบูรณ์ คือ การไปสู่พระนิพพาน